

EPISTEMOLOGICZNA I HERMENEUTYCZNA MOŻLIWOŚĆ WYPOWIEDZI PROTOLOGICZNYCH

Wypowiedzi protologiczne nie stanowią elementów nauki o pryncypiach, wyjaśniającej wydarzenia historyczne ponadczasowymi zasadami, lecz są opowiadaniem o początkach szczególnego rodzaju. Początki te to nie empiryczne początki dokonujące się w czasie, ale epizody umożliwiające dopiero zaistnienie szeregu czasowych, a więc doświadczalnych zdarzeń. Epizody owe konstytuują to, co otwiera drogę wszelkim możliwym do opowiedzenia sekwencjom wydarzeń, a mianowicie tożsamość w przemianie. Wypowiedzi opisujące początki podają zarazem odpowiedź na pytanie, dlaczego nie można tożsamości konkretnych rzeczywistości zawrzeć w abstrakcyjnym pojęciu, lecz tylko w formie opowiadania. Mówią też, dlaczego konkretna tożsamość może i musi się rozpaść w różnorodność możliwych do opowiedzenia wydarzeń.

Okazuje się przy tym, że wypowiedzi protologiczne we wszystkich swych formach (jako mit filozoficzny, jako świadectwo nadzwyczajnych doświadczeń religijnych wyjątkowych postaci, jako treść ludowej tradycji, ale też jako treść wolnego, głoszonego w historii objawienia) tworzą dialog. Jeśli zapytamy, kto się tak wypowiada, odpowiedź będzie brzmiała: to, co słyszymy, to są stale słowa ludzi, którzy nierzadko rozumieją je jako odpowiedź na wezwanie samych początków. Pierwotna protologia jest w takich wypadkach wypowiedzią, w której człowiek spotyka swoje (i świata) początki, przez które sam jest wezwany do odpowiedzi. Dostępne nam teksty protologiczne stanowią formy umożliwiające w rozumieniu pierwotnych mówców i słuchaczy dosłyszanie w echu ludzkiej odpowiedzi wezwania boskich początków.

Z takiego rozumienia protologii wynikają problemy natury epistemologicznej i hermeneutycznej.

A) Epistemologiczne problemy protologii

Pierwsze pytanie epistemologiczne:

W jaki sposób słuchacz opowiadania protologicznego może uzyskać wiedzę na temat tego, o czym jest mowa, jeśli rzecz

dotyczy tego rodzaju początków? Skąd ma mieć wgląd w faktyczny przedmiot takiej wypowiedzi?

Wypowiedzi protologiczne odnoszą się do „początków”, których nie można umieścić w czasie jako historycznych wydarzeń (tzn. których odległość od terażniejszości nie może być podana w jednostkach czasu). Wystarczy w ten prosty sposób opisać specyfikę wypowiedzi protologicznych, a już powstają pytania: o czym jest więc mowa, kiedy wspomina się takie „początki”? Na czym polega niedatowalność wydarzeń opisanych w tych opowieściach? Co chroni je przed bezprzedmiotowością?

a) Próby odpowiedzi w tezach

1. Konkretniej rzeczywistości (czy to osoba, przedmiot czy instytucja) nie można wydedukować jedynie z pojęcia; można tylko ją opowiedzieć jako jej historię.
2. Konieczność, z jaką tożsamość konkretnej rzeczywistości rozwija się w możliwy do opowiedzenia ciąg swoich stanów i relacji, da się na podstawie pojęcia udowodnić tylko na drodze analitycznej; nie można natomiast wywieść jej pozytywnie. Za pomocą samej analizy pojęć można tylko redukująco podać, dlaczego niemożliwy jest inny niż opowiadany opis tego rozwoju, ale nie da się pozytywnie dowieść, dlaczego i jak taki rozwój w ciągu przyczynowo-skutkowym się zdarza i zdarzać się musi, dzięki czemu może zostać odtworzony w opowiadaniu. Nie można np. przez czystą tylko analizę pojęć ukazać, w jaki sposób powstaje kontekst dający możliwość lub wręcz skłaniający tożsamość danej osoby, sprawy czy instytucji do rozwinięcia się w swoją historię. Potrzebne byłoby dopowiedzenie historii powstania tego związku pomiędzy konkretną tożsamością a daną zmianą stanów i relacji, a więc tego kontekstu, który dopiero nadaje koherencję opowiadaniu.
3. Historia powstania rzeczowego kontekstu wszystkich możliwych opowiadań dotyczących danej osoby czy rzeczy nie stanowi części tychże opowiadań lecz opisuje ich aprioryczny warunek, jest ich historią aprioryczną, nie empiryczną. Jej treść nie może więc mieścić się w przypisanym temu światu porządku pozostałych opowieści, nie może być datowana według ich czasu.

b) Wnioski dla adekwatności wypowiedzi protologicznych

Na czym polega niemożność datowania wydarzeń, o których jest mowa w wypowiedziach protologicznych? Polega ona na tym, że wypowiedzi takie mówią o warunkach, którym podlega całość empirycznych opowiadań traktujących o konkretnej rzeczywistości, i które właśnie doprowadziły do powstania porządku umożliwiającego datowanie.

Co chroni takie wypowiedzi przed „bezprzedmiotowością”? *Przedmiotowość tego rodzaju opowiadań polega na tym, że ich treść pozwala zrozumieć możliwość istnienia opowiadań empirycznych — tzn. rozwoju tożsamości konkretnej rzeczywistości w wielości stanów i relacji.* I w końcu zadajemy decydujące w tym kontekście pytanie: skąd słuchacz może wiedzieć, że opowiadanie protologiczne odnosi się do transcendentального warunku umożliwiającego wszelkie opowiadania empiryczne. Aby pojąć treść wypowiedzi protologicznej, słuchacz musi sobie uświadomić, że w jej świetle powinien nauczyć się postrzegać świat swoich codziennych doświadczeń od strony ich potencjalnych źródeł. Zrozumienie specyfiki tego zagadnienia nie nastąpi, jeśli słuchacz oczekuje od protologii powiększenia swoich empirycznych wiadomości, ale także i w wypadku, kiedy sądzi, że zostanie obok swojej znajomości empirycznego biegu zdarzeń poinformowany o jakichś ponadempirycznych wydarzeniach.

Drugie pytanie epistemologiczne:

W jaki sposób słuchacz może zrozumieć, co właściwie znaczą wypowiedzi traktujące o nieempirycznych początkach? Skąd ma zdobyć wgląd w specyfikę ich znaczenia?

Na to pytanie można odpowiedzieć następująco: specyficzny rodzaj znaczenia opowiadań protologicznych polega na tym, że rozkładają one paradoksalną „jednoczesność” determinującą treści naszego doświadczenia w „następstwo” przedczasowego wydarzenia. Przykładem takiego paradoksu z naszego doświadczenia może być fakt, że każda osoba czy rzecz jest różna od każdego ze swoich stanów, a jednak tylko w tych stanach zyskuje realność i jest obecna jako całość w każdym z nich; albo fakt, że wolność decyzji wynika z konieczności, do jakiej zmusza nas dana sytuacja, a decyzja prowadzi do nowych konieczności wynikających z naszego wyboru. Opowiadanie protologiczne, np. opowiadanie Platona o wezwaniu boskiej konieczności, stawiającym dusze w sytuacji wyboru, i o zdeterminowaniu ich życiowych losów, wynikającym z ich wyboru, interpretuje paradoksalną

„jednoczesność” naszego świata doświadczeń poprzez jego rozwinięcie się w przedwczesne „następstwo”.

Aby zrozumieć specyfikę znaczeniową wypowiedzi protologicznych, słuchacz powinien był już postrzec paradoksalność swojego świata doświadczeń i uzmysłowić sobie na podstawie tego doświadczenia konieczność interpretacji owej paradoksalności. *Możliwość zrozumienia znaczeniowej specyfiki wypowiedzi protologicznych polega na radykalności doświadczeń paradoksu, przeżytych przez słuchacza, i zyskaniu dzięki protologii właśnie nowej na nie wrażliwości.*

Trzecie pytanie epistemologiczne:

Skąd słuchacz zyskuje możliwość podania konkretnych zadań, wobec których musiałyby sprawdzić się opowiadania protologiczne, skoro roszczą one sobie prawo do *obiektywnego znaczenia*? Skąd ma wziąć kryteria pozwalające mu odpowiedzialnie potwierdzić tego rodzaju wypowiedzi?

Odpowiedź na to pytanie musi brzmieć: wypowiedzi protologiczne sprawdzają się w takim stopniu, w jakim — wskazując na potencjalne — źródła wyjaśniają paradoksalność ludzkiego doświadczenia. Sprawdzają się np. jako te transcendentálne (tzn. opisujące strukturalne warunki naszego świata doświadczeń) opowiadania, które wyjaśniają, że tożsamość całej empirycznej rzeczywistości możliwa jest tylko w postaci tożsamości w przemianie tak, że można powiedzieć, co jest tą rzeczywistością tylko opowiadając jej historię. Sprawdzają się też jako te transcendentálne opowieści, które wyjaśniają, że (i w jaki sposób) w następstwie czynów i cierpień człowieka pojawia się konieczność sprawiająca, że te same czyny i cierpienia stają się wyrazem jego indywidualności. W tym właśnie hermeneutycznym zadaniu sprawdza się opowiadanie protologiczne. *I tylko w takim stopniu, w jakim słuchacz zyskał wgląd w tą hermeneutyczną sprawdzalność, staje się on zdolny do odpowiedzialnego przyjęcia wypowiedzi protologicznej.*

Przy tym „odpowiedzialność” nie oznacza tylko znalezienia teoretycznych powodów usprawiedliwiających decyzję słuchacza o potwierdzeniu albo odrzuceniu wypowiedzi protologicznej (takim powodem może być już sam fakt, że żadna inna, oprócz tej konkretnej wypowiedzi protologicznej, nie interpretuje odpowiednio paradoksów jego empirycznego świata). „Odpowiedzialność” znaczy jednocześnie, że słuchacz uświadamia sobie doniosłość podejmowanej decyzji, przyjmując lub odrzucając określoną możliwość protologicznej interpretacji. Zrozumienie doniosłości tej de-

cyzji stanowi pierwszy i najważniejszy krok do zrozumienia opowiadania protologicznego. W tym momencie zaczynamy już zajmować się problemami hermeneutycznymi protologii.

B) Hermeneutyczne problemy protologii

Hermeneia (interpretacja) jest w zasadzie nie tyle próbą nadania jasności wypowiedzi samemu, w sobie dosyć niejasnemu tekstowi lecz raczej próbą uzdolnienia recypienta do odpowiedniej odpowiedzi. Słuchacz jest zdolny zrozumieć opowieść, jeśli potrafi przyjąć odpowiedzialność za swoją odpowiedź. Jednak, aby uprzytomnić sobie swoją odpowiedzialność, musi on znać alternatywy, o których opowiadając decyduje.

Pierwsze pytanie hermeneutyczne:

W jaki sposób słuchacz może określić konsekwencje decyzji, przed którą stawia go opowiadanie protologiczne?

a) zarys kontekstu problemu

Aby odpowiedzieć na postawione pytanie, należy najpierw wyraźnie zaznaczyć: pozornie tylko teoretyczna decyzja uznania opowiadania protologicznego za prawdę (tzn. zgodnie z jego specyfiką znaczeniową, za możliwą interpretację rzeczywistości) implikuje jednocześnie decyzję o ważnych zadaniach praktyki ludzkiej. Szczególnie wyraźnie uwidacznia się to w określonych rodzajach protologicznych opowiadań, np. o końcu tego czasu, w którym rozgrywają się opowiadane wydarzenia, oraz o początkach tego czasu, w którym dokonujemy wszystkich naszych doświadczeń.

Przepaść oddziela protologiczne „wówczas” od empirycznego „dzisiaj”; co się zdarzyło „wówczas”, to miało miejsce w czasie, w którym nie istniało jeszcze nic z tego, czego doświadczamy „dzisiaj”. Ta przepaść pomiędzy protologicznym „wówczas” a empirycznym „dzisiaj” powoduje, że wydarzenia, o których mówi protologia, bardzo się „oddaliły”; nie można ustalić ich daty na żaden określony czas empirycznych dni i lat, są nieosiągalne w żadnym z miejsc dostępnych empirycznymi drogami. Wiele protologii różnych tradycji kończy się wobec tego opowiadaniem, jak dobiegł końca „tamten czas”, ustępując miejsca „temu czasowi”

Z drugiej strony wydarzenia stanowiące treść protologii w każdym czasie i miejscu są „bliskie”, gdyż paradoksalna „jedno-

czesność" cechująca nasz świat doświadczeń jest w każdej chwili jak streszczenie wszystkich w protologicznym przekazie opowiadanych wydarzeń. W tym świetle wszystkie paradoksy naszego świata doświadczeń wydają się być skutkiem owego jednego paradoksu polegającego na „jednoczesności” „blisko” i „daleko” protologicznych wydarzeń. Jednak także ta paradoksalna „jednoczesność” tego, co bliskie i dalekie w czasie, zostaje w opowiadaniu protologicznym rozwinięta w przedczasowy ciąg: „najpierw” istniała niezakłócona bliskość między bogami a ludźmi, „potem” nastąpił podział, „na koniec” utworzył się kult jako system znaków mających pośredniczyć między boską bliskością i odległością i w ten sposób umożliwić dalszą egzystencję świata — gdyż w takim stanie, w jakim się świat obecnie znajduje, nie zniósłby on niezmaconej bliskości Boga i jednocześnie nie mógłby istnieć w całkowitym od Niego oddaleniu.

Protologie tego rodzaju wskazują zarazem na konieczność i możliwość protologicznych wypowiedzi: o Bożych początkach *należy* mówić, gdyż od zaistniałego podziału na to, co boskie i co ziemskie, bardzo się oddaliły i grozi im popadnięcie w niepamięć. Z tego względu pamięć staje się oczywistym religijnym zadaniem człowieka. O Bożych początkach *można* mówić, ponieważ wszystko, co postrzegamy jako część naszego świata doświadczeń, jest odbiciem boskości i może przekazać nam obfitującą w wydarzenia paruzję początków. Słowo pamięci, pokonujące odległość naszego świata doświadczeń od jego boskich początków, wypowiedziane w kontekście symbolicznych eucharystycznych znaków, daje jako skuteczne Słowo bliskość początków w osłoniętej postaci znaku. Zadaniem człowieka, tak rozumianym, jest służba paruzji początków, a co za tym idzie jednocześnie odnowienie świata. Odpowiedzialna akceptacja protologicznego słowa implikuje świadome przyjęcie tej służby Bogu i zarazem światu.

Widzimy więc wyraźnie alternatywę, przed którą zostaje postawiony słuchacz wypowiedzi protologicznej: albo przyjmie służbę paruzji początków i odnowie świata, albo ją odrzuci.

Taka służba pomaga człowiekowi zdobyć jednocześnie większą jasność w kształtowaniu swego życia. *Jeśli przyjmie on opowiadanie protologiczne jako interpretację własnego doświadczenia życia i świata tak, iż wyzna «mea res agitur», wówczas w świetle tego opowiadania cały doświadczalny świat stanie się transparentny dla Bożych początków, które też w odbiciu doświadczeń człowieka i świata staną się teraźniejszością.*

b) Obiektywne i subiektywne niebezpieczeństwa
wymaganej decyzji

Jeśli świat odnawia się w paruzji swoich początków, cała jego rzeczywistość zyskuje trwałość poprzez przemianę. Owej trwałości nie osiąga się, chroniąc przed przemianą pewne empirycznie opisywalne cechy, lecz przez to, że w całym procesie zmian identyczne początki stają się w nowy sposób obecne i skuteczne. Trwałość i rzeczywistość świata, tak pojmowana, to nic innego jak stałe odradzanie się go z początków, o których mówi protologia.

Takie odrodzenie stawia doświadczalną rzeczywistość raz jeszcze na początku i poprzez to właśnie utrzymuje jej otwartość na nową radykalną przemianę (*Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo*). Jednakże szansa takiego radykalnego nowego początku zawiera jednocześnie niebezpieczeństwo upadku; podobnie jak „na początku” zadecydowano, czy wówczas jeszcze nieosiągnięta obecność boskich początków pozwoli powstać światu albo jednemu z obszarów jego rzeczywistości, czy też wszystko, co ziemskie, ulegnie zniszczeniu wobec potęgi Bożej obecności, tak też zawsze wtedy, kiedy początek zyskuje nową teraźniejszość, decyzja o bycie lub niebycie ziemskiej rzeczywistości pozostaje otwarta. Dlatego człowiek pośredniczący w paruzji początków w postaci eucharystycznych znaków musi jednocześnie prosić, aby jego czynności nie ściągnęły na niego „wyroku potępienia lecz... go chroniły oraz skutecznie leczyły jego duszę i ciało” *Przecież godzina paruzji może stać się za każdym razem godziną sądu lub ratunku.*

Temu obiektywnemu niebezpieczeństwu odpowiada niebezpieczeństwo subiektywnych błędnych postaw. Zadanie słuchacza opowiadań protologicznych — przez swoje słowa i czyny umożliwić odnawiającą świat paruzję Bożych początków — może łatwo stać się pretekstem do przyjęcia postawy sędziego nad istniejącym światem oraz uzurpacji kompetencji decydowania o sądzie nad światem i jego odnową. Stąd też kto zacznie słuchać wypowiedzi protologicznej, musi sobie uświadomić, że wystawia się na pokusę uzurpacji, a jeśli jej ulegnie, sam podlega sądowi.

Zrozumieć wypowiedź protologiczną, jak wcześniej powiedziano, to pojąć alternatywę, przed którą stawia ona słuchacza. *Alternatywa ta nie polega tylko na przyjęciu lub odrzuceniu służby odnowieniu świata i jego początków, lecz także na fakcie, że służba ta może albo skusić człowieka do niszczącej zuchwałości decydowania o świecie, albo dać motywację do błogostawionej*

ofiarności. Słuchacz rozumie opowiadanie protologiczne o tyle, o ile uprzytomnił sobie niebezpieczeństwa i szanse służby, do której się go wzywa.

Paradygmatyczną formą wspomnianej zuchwałości jest magia. Istnieje ona dzięki źle zrozumianej i źle używanej religijnej nadziei na radykalną przemianę całej rzeczywistości przez jej boskie początki: gdzie uobecnia się początek, tam wszystko jest możliwe. I tak ludzie mogą zacząć sądzić, że służba paruzji początków upoważnia ich do przeforsowywania swoich ludzkich zamierzeń za pomocą boskich mocy.

Drugie pytanie hermeneutyczne:

Jak można uzdolnić słuchacza do rozpoznania, o co istotnie chodzi w decyzji, przed którą stawia go opowiadanie protologiczne?

Paradoksalna „jednoczesność” powołania i kuszenia człowieka stała się tematem protologicznych opowiadań — opowiadań o grzechu pierwородnym. Przyjęcie pełnego łaski powołania może stać się najradykalniejszą pokusą człowieka. Opowiadania protologiczne o grzechu pierwородnym, dokonany przed wszystkimi czasami, interpretują ogólny stosunek człowieka do Bożego początku, opisywany też we wszystkich innych opowiadaniach. W ten sposób można zrozumieć, dlaczego jest on tak ambiwalentny i może stać się pokusą do nieporozumienia magii. Tak więc protologie stają się zarazem ostrzeżeniem skierowanym do człowieka, umożliwiającym przewyciężenie pokusy magii, która mogłaby powstać w trakcie słuchania wszelkich innych protologii.

W ten sposób opowiadania protologiczne o grzechu pierwородnym ukazują dopiero doniosłość decyzji, którą ma podjąć słuchacz wszelkich innych protologii. Od jego własnej ofiarnej (lub nadużywanej aż do magii włącznie) służby nowej paruzji początków zależy, czy owa perwersja religijnych stosunków, cechująca świat od pierwszego upadku, będzie reprodukować się także w słowie i religijnym działaniu współczesnego słuchacza, czy też jego ofiarna służba przygotowuje miejsce dla odnowienia świata, w którym paradoksalna jednoczesność łaski i pokusy zostanie zdecydowana ku „tak bez żadnego nie”

Tak więc właśnie opowiadania protologiczne o grzechu pierwородnym uzdalniają słuchacza, o ile rozpozna on w nich własne doświadczenie szansy i niebezpieczeństwa swojego powołania, do

zrozumienia, o co idzie stawka w alternatywie, przed którą stawiają go te opowiadania. Dopiero wtedy, gdy samokrytycznie zrozumie, że jego własne powołanie określone jest także tym stanem świata, w którym paradoksalnie przenikają się łaska i pokusa, będzie mógł spełniać swoją służbę w taki sposób, aby przygotować zniesienie tego paradoksu w ponownym i nowym stworzeniu nieba i ziemi.

tłum. **Agata Parzonko**